

- для обміну досвідом та координації робіт галузевих центрів ширше використовувати можливості сучасних інформаційних технологій (електронну пошту, електронні конференції тощо);
- у процесі планового перегляду державних термінологічних стандартів Держстандарту України використовувати напрацювання галузевих термінологічних центрів та залучати до цієї роботи відповідних фахівців цих центрів.

МОВНА КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ СЛОВНИКІВ ТА ДОВІДНИКІВ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ

© Михайло Гінзбург, Людмила Симоценко*, 2000

НДПІ АСУ трансгаз, Харків

*Інститут української мови НАН України, Київ

У процесі розроблення словникового проекту - серії тримовних російсько-українсько-англійських тлумачних словників для працівників нафтогазового комплексу було використано велику кількість літературних джерел (понад 1000), перш за все законодавчі та нормативні акти, стандарти й словники (Vocabulary) Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) та Міжнародної електротехнічної комісії (IEC), державні стандарти України (ДСТУ), міждержавні стандарти (ГОСТ), енциклопедичні видання, словники, довідники тощо.

На превеликий жаль, в оброблених джерелах мають місце численні порушення норм чинного "Українського правопису" [1] (у тому числі в Державних стандартах України), а також розбіжності між названими вище джерелами (між різними Державними стандартами України, між окремими словниками, між словниками та окремими державними стандартами України) щодо перекладу на українську мову деяких поширених термінів та термінів-словосполучень, щодо вживання тих чи інших слів у певних значеннях, у тому чи іншому контексті.

Ці лексичні розбіжності зумовлені тим, що в наш час відбувається бурхливий процес розвитку як фахової мови, так і української мови в цілому, який супроводжується відновленням безпідставно вилучених у різні часи українських термінів, відкиданням невдалих запозичень та кальок, переглядом деяких правописно-стилістичних норм.

Тому одним з основних засобів забезпечення узгодженості словникового проекту є прийняття єдиної мовної концепції, яка ґрунтується на рекомендаціях мовознавців і термінологів, та її послідовна реалізація з використанням сучасних можливостей комп'ютерного укладання та редагування словників.

Ураховуючи, з одного боку, необхідність забезпечення інформаційної сумісності словника з чинними нормативними документами, їх однозначного розуміння, а з іншого боку, наявність розбіжностей між різними джерелами (в тому числі між окремими державними стандартами, між державними стандартами та новітніми словниками) автори словникового проекту дотримувалися таких правил:

1) у написанні всіх термінів та загальноновживаних слів дотримуватися вимог чинного "Українського правопису" [1] і нових орфографічних словників [2-4], укладених з урахуванням норм чинного правопису. Незважаючи на певні добре відомі недоліки чинного "Українського правопису" [1], які детально обговорювалися в багатьох доповідях на попередніх конференціях [5, 6], це правило вважаємо ключовим, оскільки "будь-яка термінологічна система не може відхилитися від загальнонаціональних правил правопису"

[6, С.7]. На превеликий жаль, сьогодні склалася недопустима в правовій державі ситуація, коли "одні не поспішають ним [чинним правописом] користуватися, інші ж вирішують проблеми його вдосконалення на свій розсуд. Різною у написанні стає значим, і складається враження, що в українській мові нема ніяких норм і кожен може писати, як йому звично" [5, С.39]. Це особливо дезорієнтує науковців та інженерів, які тільки починають писати українською мовою. За умови зміни чинного правопису до текстів словників досить швидко будуть внесені відповідні зміни, для цього буде розроблено необхідне програмне забезпечення.

2) усі технічні терміни (терміни-словосполучення) подаються, як правило, відповідно до чинних державних стандартів України на терміни та визначення;

3) за наявності розбіжностей у написанні між державними стандартами та чинним правописом перевага надається нормам чинного правопису;

4) кожний випадок розбіжностей між окремими державними стандартами, між державними стандартами та новітніми словниками зафіксовано в додатку Б до кожного словника, проаналізовано й прийнято варіант, який, на думку укладачів, точніше відповідає Методичним рекомендаціям Інституту української мови НАНУ, Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту та Міносвіти України (ТК СНТТ), ухвалам Міжнародних наукових конференцій "Проблеми української науково-технічної термінології" (Львів, 1992-1998) та найбільш авторитетним новітнім словникам. З метою забезпечення одноманітності запропонований варіант прийнято в межах усього словника, тобто в основному терміні, у похідних від нього термінах, а також у разі вживання цих термінів у тлумаченнях;

5) переклад на українську мову процесових понять здійснювався згідно з рекомендаціями ТК СНТК, працями В. Моргунока [7], В. Перхача [8], Б. Ридара [9]. Укладачі зробили спробу засобами української мови чітко розділити дію та її наслідок, доконану та недоконану дію, здатність до дії та перебування в дії, активних та пасивних учасників дії. Укладачі дотримувалися рекомендацій ТК СНТТ про нехарактерність для української мови конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу і, як правило, вживали інші більш притаманні їй конструкції, перш за все з віддієслівними прикметниками. Більш детально прийнята концепція викладена в розділі 4 посібника [10];

6) переклад і редагування термінів та означень здійснювалося з урахуванням норм слововживання в українській мові. До російських термінів або загальноновживаних слів, переклад яких істотно залежить від контексту, відповідники добиралися за контекстом. Приклади поняттєвого розмежування наведено в додатку В до кожного словника, а також у розділі 6 посібника [10];

7) написання багатокomпонентних термінів (разом, через дефіс або окремо) наводяться згідно з вимогами чинних російського та українського правописів, рекомендаціями лексикографічних джерел [11-12];

8) літера "г" в українських та іншомовних словах вживається тільки у випадках, визначених чинним "Українським правописом" та академічними орфографічними словниками [2-3];

9) вживання прийменників "ПО" та "ПРИ" відповідає рекомендаціям [13-16]. Більш детально прийнята концепція викладена в розділі 3 посібника [10];

10) у чергуванні прийменників "у"/"в" і префіксів "у-"/"в-" дотримувалися 11, сполучників "і"/"й" та початкового ненаголошеного "і-" - 12, а прийменників "з"/"із"/"зі(зо)" - 13 чинного "Українського правопису" [1];

11) відмінкові закінчення подавалися відповідно до норм чинного "Українського правопису" [1] та граматичної інформації, наведеної в орфографічних словниках [2-4] і деяких термінологічних словниках. За наявності розбіжностей у поданні в [2-4] відмінкових закінчень родового відмінка однини іменників другої відміни чоловічого роду було прийнято варіант, який, на думку укладачів, точніше відповідає нормам 48 чинного "Українського правопису" [1], а в додатку Г до словника подана відповідна порівняльна таблиця.

Відповідно до цього здійснювався переклад з російськомовних джерел і були внесені редакційні зміни в терміни та тлумачення, узяті з україномовних джерел. Крім того, з них були вилучені виявлені мовні покручі та усунуті порушення лексичної загально літературної норми, суть яких полягає в уживанні слів і зворотів невластивих українській мові взагалі, або вжитих у невідповідному контексті. Внесення змін здійснювалося послідовно в межах усієї словникової бази – у всі терміни та тлумачення, де зустрічається ця мовна конструкція. А результати аналізу розбіжностей у різних джерелах і прийнятті рішення наведені в порівняльних таблицях, що вміщені як додатки до паперових версій кожного словника.

Запропонований підхід забезпечує системність подання української термінології в усіх словниках проекту та їх відповідність нормам чинного "Українського правопису" [1].

1. Український правопис. - 5-те вид. - К.: Наук. думка, 1996. - 240 с. 2. Орфографічний словник української мови: близько 125000 слів / Уклад.: С.І. Головащук, М.М. Пецак, В.М. Русанівський, О.О. Тараненко. - 2-ге вид., випр. і допов. - К.: Довіра, 1999. - 998 с. (Серія "Словники України"). 3. Бурячок А.А. Орфографічний словник української мови: близько 35 тис. слів. - К.: Наук. думка, 1995. - 400с. 4. Корачун В.Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів: Понад 30000 слів. - К.: Криниця, 1999. - 524с. 5. Тези доповідей 4-ї Міжнародної наукової конференції "Проблеми української науково-технічної термінології". - Львів: Вид-во ДУ "Львівська політехніка", 1996. - 270с. 6. Вісник: Проблеми української термінології. Матеріали 5-ї міжнародної наукової конференції. - Львів, Львівська політехніка, 1998, - N 326. - 378с. 7. Войналович О., Морзунюк В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). - К.: Вирій, Сталкер, 1997. - 256с. 8. Перхач В., Іванків Б. Дія-діяння // Науково-технічне слово. - 1995. - N 1 (4). - С.88-118. 9. Рицар Б., Семенистий К., Кочан І. Російсько-український та українсько-російський словник з радіоелектроніки / За ред. Б. Рицаря. - Львів: Логос, 1995. - 608с. 10. Практичний посібник для працівників газової промисловості зі складних випадків словоживання в українській діловій мові / Уклад.: М.Д. Гінзбург, І.О. Требульова, І.М. Корніловська та ін. - Харків, 1999. - 128с. 11. Головащук С.І. Словник-довідник з правопису / За ред. В.М.Русанівського. - К.: Наук. думка, 1979. - 344с. 12. Буччина Б.З., Каламуцкая Л.П. Слитно или раздельно?: (Опыт словаря-справочника). Ок. 82000 слов: - 6-е изд. - М.: Рус. яз., 1987. - 876с. 13. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. - К.: Вид. дім "КМ Аcaademia", 1994. - 254с. 14. Кляк Т., Іваницький Р. Прагматичні аспекти формування багатомовних тлумачних термінологічних словників // Науково-технічне слово. - 1994. - N 1 (3). - С.59-68. 15. Сербенська О., Редько Ю., Федик О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. О.Сербенської: Посібник. - Львів: Світ, 1994. - 152с. 16. Юцук І.П. Практикум з правопису української мови. - К.: Освіта, 1997. - 254с.

УКРАЇНЬСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У НАПИСАННІ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ДВОМОВНИХ АБО БАГАТОМОВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛОВНИКІВ

© Роман Яремійчук, 2000

Івано-Франківський державний технічний університет нафти і газу

В Україні протягом останніх п'ятдесяти років не виходили українською мовою підручники, монографії, довідники для нафтогазової індустрії. Практично вся ця література виходила в світ у Москві і лише поодинокі книги - в Україні, але, як правило, російською мовою. З проголошенням незалежності України почалася робота з написання та видання цих